

ІСТОРІЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

УДК 378(477)"1920/1930" DOI: [https://doi.org/10.31617/tr.knute.2020\(33\)10](https://doi.org/10.31617/tr.knute.2020(33)10)

Наталя ЛИТВИН к. і. н., доцент, доцент кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
E-mail: n.lytvyn@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0555-0485

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ КОМЕРЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ У 1920–1930-Х РР.

Розкрито завдання та цілі, які ставилися перед торговельно-економічною освітою комуністичною партією в 1920–1930-х рр., проведено соціологічний аналіз кількісного та соціального складу студентів комерційних інститутів, технікумів, шкіл за національною та майновою ознаками. Надано стислу характеристику життя студентів комерційних закладів у 1920–1930-х рр.

Ключові слова: торгівля, торговельно-економічна освіта, комерційні інститути, комерційні технікуми, комерційні школи.

Литвин Н. Подготовка специалистов коммерческой отрасли в Украине в 1920–1930-х гг. Раскрыты задания и цели, которые ставились перед торгово-экономическим образованием коммунистической партией в 1920–1930-х гг., проведён социологический анализ количественного и социального состава студентов коммерческих институтов, техникумов, школ по национальному и имущественному признакам. Дана краткая характеристика жизни студентов коммерческих вузов в 1920–1930-х гг.

Ключевые слова: торговля, торгово-экономическое образование, коммерческие институты, коммерческие техникумы, коммерческие школы.

Постановка проблеми. Початок 1920-х років ознаменувався переходом до нової економічної політики, яка закладала підвалини перебудування всієї системи господарства на новий лад, розвитку кооперативного руху, товарно-грошових відносин та створення нової системи торговельно-економічної освіти. Оскільки ця політика з самого початку проголошувалася партійними лідерами як тимчасова, це не завадило формуванню основ народження нової робітничо-селянської інтелігенції, яка б мала по-новому сприймати і пропагувати директиви партії з впровадження кооперації як методу громадського виховання та

згуртованості людей за соціалістичними інтересами. Нове бачення розвитку соціалістичної економіки вимагало від держави створення цілісної системи торговельно-економічної освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям. Історія торговельно-економічної освіти свідчить про те, що саме в цей період не вистачало висококваліфікованих спеціалістів і кризовим явищем стала проблема підбору фахівців. Заснування комерційних училищ, інститутів, шкіл, курсів у 1920–1930-х рр. вимагало багато зусиль і відповідного фінансування, а також залучення професійних кадрів, які б безвідмовно працювали в стилі побажань партії. Вивчення цієї проблеми є актуальним, оскільки підготовка фахівців торговельно-економічної галузі в Україні в 1920–1930-х рр. довгий час не була темою ґрунтовного дослідження, отже, вимагає подальшого історичного аналізу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Історія становлення і розвитку торговельної освіти та вплив кооперативного руху на цей процес в Україні впродовж 1920–1930-х рр. ХХ ст. розглядалася науковцями, громадськими та культурно-освітніми діячами. Різні аспекти досліджуваної проблеми вивчали: О. Пиріг, А. Мазаракі, Л. Лаврик-Слісенко, І. Скубій [1–4] та ін. Питання життя радянських студентів та умови навчання їх у комерційних закладах детально розглядали О. Рябченко та О. Комарніцький [5–6]. Аналіз праць вітчизняних науковців дає підстави стверджувати, що ці пошуки мали поверхневий характер і ця проблема потребує подальшого дослідження та наукової розробки.

Для написання статті опрацьовано деякі архівні документи Ф. 166 (Наркомату освіти) Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВОУ) та Ф. 1 (Постанови Вукоспілки) Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ).

Метою статті є систематизація наявних даних про соціальний та національний склад студентів комерційних інститутів, технікумів, шкіл у 1920–1930-х рр.

Результати дослідження. Початок 1920-х років характеризувався новим баченням і пропагандою кооперативної освіти як методу громадського виховання. Прикладом можуть бути матеріали про організацію і стан навчальної роботи Полтавського кооперативного технікуму 1922 р.: "Минуло багато часу, як кооперація перестала бути дідиною окремих груп людності, груп, що зв'язували з кооперацією свої матеріальні інтереси, а подекуди і політичні домагання. Нині кооперація стала невід'ємною частиною життя сучасного суспільства, уділом широких мас робітництва й селянства. Суть кооперації полягає не в крамниці та прибутках, що вона дає, не в торговельних операціях, що вона провадить, а формі організації, яка забезпечує не лише певний матеріальний ефект, а й психологічні наслідки. І матеріальні, і психологічні результати роботи кооперації є нероздільними частинами однієї справи" [7, арк. 69]. Далі в документі зазначалося і підкреслювалося, що "кооперація є найкращою практичною школою громадського (соціального) виховання"

та "основне завдання школи – дати відповідну підготовку молоді по відбудуванню народного господарства на нових підвалинах" [7, арк. 70]. Отже, школа мала сформувати громадянина-робітника з відповідною психологією, з високою кваліфікацією вузької спеціалізації.

Наприкінці 1920–1930-х рр. в освіті відбувається подальша реорганізація мережі вищих навчальних закладів та продовжується більшовицький експеримент з їх перетворення на осередки розвитку кооперативної освіти. Про "завоювання вищої школи", а особливо розширення кооперативної освіти, йдеться в бюлетені Вукоспілки за 1921 р., де зазначається: "Питання про кооперативну освіту піднімалося в дискусії на сесії Ради ВУКС лише щодо тієї частини, яка стосувалася кооперативних відділів при інститутах народного господарства. По цьому питанню згідно з докладом т. Маркова прийнято ряд постанов: Рада ВУКС підтверджує, що вищі кооперативні відділи при інститутах народного господарства в Харкові, Києві, Одесі повинні бути забезпечені кооперацією і повинні правильно вести свою навчальну роботу" [8, арк. 1].

У 1920–1930-х рр. у вищих навчальних закладах значно розширилося пролетарське та селянське ядро, це стосувалося і комерційних шкіл, технікумів та інститутів. Прикладом можуть бути протоколи засідань приймальної комісії Харківського інституту народного господарства, де акцентувалася увага на тому, що необхідно представити на робфаках і в сільськогосподарських, комерційних інститутах певну кількість місць для членів колгоспів і комун. Зазначалося, що за соціальним складом більшість членів колективів і комун є неможливими і є певний відсоток членів компартії [9, арк. 13]. Також про пролетарський склад вишів соціально-економічної освіти свідчать статистичні дані про прийом до них по Україні за 1928/29 н. р. Так, щодо зарахованих до Київського кооперативного інституту імені Чубаря існують такі відомості: "робітники з виробництва та їх діти – 64, селяни та їх діти – 64, трудова інтелігенція – 18"; Одеського інституту народного господарства: "робітники з виробництва та їх діти – 77, селяни та їх діти – 48, трудова інтелігенція – 20"; Харківського інституту народного господарства: "робітники з виробництва та їх діти – 160, селяни та їх діти – 78, трудова інтелігенція – 22" [10, арк. 2–4].

Стосовно національного складу студентів комерційних шкіл, технікумів та інститутів простежується цікава тенденція: більшість студентів мали єврейське походження. Доказом можуть бути статистичні відомості про прийняття студентів до вишів соціально-економічної освіти, наприклад, за 1923/24 н. р. (*таблиця*).

Загалом, за статистику тих років, 50 % студентів – це євреї, інші – різних національностей: українці, росіяни, поляки, німці тощо [11, арк. 15]. Така тенденція простежується протягом 1920-х і 1930-х рр. Найпопулярнішими на той час були факультети кредитної кооперації, сільськогосподарської кооперації, споживчої кооперації, фінансово-банковий, торгової кооперації.

**Переважаючий національний склад студентів,
зарахованих до вищих навчальних закладів
комерційної спрямованості України у 1923/24 н. р., осіб**

Вищий навчальний заклад	Національна належність першокурсників		
	росіяни	українці	євреї
Київський інститут народного господарства	60	127	195
Харківський інститут народного господарства	44	95	141
Одеський інститут народного господарства	23	8	95

Джерело: [11, арк. 15].

Досліджуючи склад студентів тих років, виявлено таку тенденцію, як намагання партії якнайбільше комплектувати вищі "пролетарським" прошарком. Прикладом може бути архівний документ 1925 р. "Матеріали про стан та роботу Київського та Харківського інститутів народного господарства", в якому зазначалося: "Президія Головопрофосвіти ухвалила рішення утриматись від скорочення робфаків на 1925–1926 р., проводячи це в майбутньому як загальне правило, виходячи з реальних можливостей комплектування вузів пролетарським елементом, що скінчив профшколи" [12, арк. 36]. Як зауважив О. Рябченко, "постанови приймальних комісій на зразок "відмовити, як сину попа" і в 1930-ті роки змушували "колишніх" використовувати випробувані в попередньому десятилітті стратегії для вступу і отримання освіти: придбання фальшивих документів, приховування минулого, зречення батьків тощо. Тож поширеним залишалося соціальне маскування, про яке постійно вказувалося в публіцистичних дописах" [13, с. 33]. Отже, вступити до інститутів у цей період вихідцям з інтелігенції, яку зазвичай називали буржуазною, було майже неможливо, оскільки панувала тенденція формування нової робітничо-селянської інтелігенції.

Крім того, залишалася проблема щодо спеціалістів з кооперації, яких або не було, або які не підходили за класовою категорією і часто зачислялися до "буржуазних спеціалістів". Тому радянська влада гостро ставила питання про народження нової кооперативно-робітничо-селянської інтелігенції, майбутні представники якої мали б навчатися і в подальшому стати спеціалістами з торговельно-економічної освіти. Так, в операційних планах робіт, звітів про соціально-економічну освіту в Україні зазначалося: "Говорячи про реалізацію представлених навчальних планів, Рада стала перед питанням наявності підготовчих кадрів викладачів у зазначених учбових закладах, особливо в масовій профшколі. Визнаючи той факт, що факультети профосвіти, інститути народного господарства не нададуть спеціалістів, Рада вважала за необхідне організацію спеціальної соціально-економічної кафедри при окремих найбільших навчальних економічних закладах та педагогічних курсів при цих навчальних закладах, з урахуванням того, що склад слухачів цих курсів повинен поділятися на дві групи: перепідготовки старих викладачів-економістів і підготовки нових викладачів. Рада закликала організувати педагогічні кафедри передусім при Київському

та Харківському інститутах народного господарства і при кооперативних технікумах Києва" [14, арк. 7]. Про брак професійних кадрів йдеться, зокрема, в архівному документі 1922 р.: "Повна відсутність викладачів-економістів і кооператорів, як, наприклад: історію Кооперації читає студент 2-го курсу Київського комерційного інституту, а економічну географію – студент Херсонського ІНО" [15, арк. 28].

Про брак лекторів свідчить і доповідна записка до Головопрофосвіти від 3 жовтня 1925 р.: "У зв'язку з розгортанням сітки кооперативних і торгово-промислових шкіл та початком роботи щодо організації низки різноманітних кооперативних, рахівничих та товарознавчих курсів, відчувається гостра потреба в справі підготовки лекторів для викладання фахових дисциплін у профшколах та на курсах. До Кооперативного технікуму все частіш і частіш звертаються різні кооперативні організації з проханням рекомендувати їм викладачів для роботи на курсах на кооперативній периферії. У кооперативних центрах це питання теж не раз піднімалося. Ідучи назустріч назрівшій потребі і вимогам життя, технікум має приступити до організації таких курсів. Нами вироблено навчальний план та положення про курси. Ми вважаємо, що гостра потреба в підготовці лекторів з фахових дисциплін може бути задоволена шляхом організації курсів. Стосовно циклу товарознавства, то туди можуть прийматись і ті, що скінчили сільськогосподарські інститути і технікуми та відповідні відділи технічних наук" [16, арк. 207]. У документі також зазначалося, що обов'язково при Київському кооперативному технікумі має бути організована спеціальна педагогічна кафедра з підготовки лекторів фахових дисциплін.

Стосовно організації вищих кооперативних курсів при Вукоспілці і досвіду їхньої роботи йдеться в документі від 1923 р., який направлявся всім райсоюзам: "Досвід перших Всеукраїнських кооперативних курсів, проведений ВУКС з 1922 по 1923 рр., показав, що на місцях існує надзвичайно гостра потреба в кооперативно-кваліфікаційних працівниках. Особливу увагу на курсах слід звертати на господарську частину кооперації і організаційні питання. Також потрібно забезпечити проведення радянської лінії у кооперації із залученням курсантів з робочого та селянського середовища. Курси мають продовжуватися 6 місяців" [17, арк. 21]. Далі в документі підкреслено, що ці курси є першим досвідом в Україні і що необхідно врахувати методи роботи з робітниками та селянами, тобто особливу увагу приділити практичній роботі, оскільки ці люди будуть у подальшому направлятися на периферію, де втілюватимуть кооперативну освіту [17, арк. 25].

Саме з кінця 1920-х років, за повідомленням Укрпрофосвіти, "вдосконалено анкету для вступників, а також розроблено спеціальну довідку, де повинно бути докладно зазначено про соціальний та майновий стан до революції і дотепер" [18, арк. 202]. Отже, радянська політика в освіті у 1920-ті рр. орієнтувалася на класовий підхід у формуванні складу студентів. Забезпечити необхідний відсоток пролетарів у вишах було досить важко, тому влада вжила різних заходів з "оробітничення" студентів, як-от відрядження співробітників партійних, профспілкових та інших організацій на навчання. Іншою формою

роботи стало спонукання застосовувати різноманітні форми й методи агітації молоді за навчання.

Як зазначив О. Рябченко, "у ті часи в інститутах винайдено різноманітні форми та методи агітації молоді за навчання. Коли в Київський інститут споживчої кооперації до серпня 1931 р. на 300 вакантних місць було подано тільки 32 заяви і на 200 місць робфаку – жодної, в округи відрядили спеціальні бригади, а 250 студентам, які в той час проходили практику, надіслали доручення завербувати людей до інституту. В результаті на початок навчального року до інституту було подано 605 заяв, а до робфаку – 150. Спеціальних вербувальників зі студентів було відібрано в Київському університеті, найкращих потім преміювали, але план набору не виконувався" [13, с. 248]. Отже, базами для набору слугували передусім заводи й підприємства, куди вирушали бригади вербувальників, та середня школа (десятирічки, робфаки, технікуми). Почали створюватися студентські бригади для популяризації інститутів, організовувалися вечори – зустрічі студентів з випускниками шкіл, яких знайомили з вишами.

Навчальні плани з торговельно-економічної освіти постійно змінювалися залежно від років, але в цілому на кооперативних факультетах список обов'язкових предметів до вивчення залишався майже незмінним. Наприклад, навчальний план кооперативного факультету Одеського інституту народного господарства за 1922 р. містив такі дисципліни:

1 курс – соціологія, порівняльна історія права, історія господарського побуту, теоретична економіка, економічна географія, загальне вчення про право та державу, статистика, рахівництво, нові мови;

2 курс – економічна політика, історія економічних теорій і соціалізму, державне право, фінансова наука, громадянське право, теорія кооперації, історія кооперації, кооперативне рахівництво і діловодство, кооперативне право, споживча кооперація, сільськогосподарська кооперація, промислова кооперація, економіка промисловості великої та малої, економіка сільського господарства, нові мови;

3 курс – теорія кооперації, наука про управління, товарознавство, грошовий обіг, кредит та банки, фінансові питання в кооперації та податкове стягнення, зовнішня торгівля та кооперація, кооперативна статистика, методи інструктування, кредитна кооперація, страхова кооперація, житлова кооперація, система союзного будівництва, культурно-просвітня діяльність кооперації, торгове право, нові мови [15, арк. 37].

Навчальні плани передавалися Головпрофосом (Головна профспілкова організація молоді) для обов'язкового запровадження всім вишам і супроводжувалися характеристикою предметів, зокрема їхнього змісту і термінів викладання. Проте однієї стабільної програми не було, точніше, програм було надто багато, предмети вводилися і зникали безслідно протягом одного семестру. Щоб читався новий курс, потрібно було бажання лектора і двох-трьох слухачів.

Стосовно програми торговельно-економічного профілю, то, приміром, існували характерні предмети, як-от: торговельна статистика, теорія кооперації та ін. Прикладом може слугувати програма К. Воблого з торгової статистики за 1928 р., а саме: поняття "торгова статистика";

об'єкт торгової статистики; торговельні підприємства; джерела торгової статистики; методи, які застосовуються в торгівій статистиці; статистика внутрішньої торгівлі в капіталістичних країнах і в СРСР; статистика торгових підприємств; товарообіг; біржова статистика; статистика вантажообігу; статистика цін; статистика зовнішньої торгівлі; статистика в індивідуальному торговому підприємстві; статистика в кооперативній торгівлі [19, арк. 1]. Увага здебільшого акцентувалася на торгівій статистиці, її теоретичних і прикладних завданнях, статистиці внутрішньої торгівлі, торгового підприємства, банківської справи.

Студентам 1920–1930-х рр. довелося жити і навчатися у надзвичайно складних умовах. Як зазначали А. Мазаракі, О. Пиріг, Т. Скирда в праці "Історія Київського національного торговельно-економічного університету", "влада доклала значних зусиль для організації такого соціального простору, в якому б студентство виконувалося і загартувалося у цьому режимі, стало провідником комуністичних ідей серед широких верств населення. Для досягнення своєї головної мети – укріплення контролю влади над суспільством, більшовиками були радикально зламані історичні традиції в історії вищої школи, реорганізовано її структуру, ліквідовано університети, що стало для старих вишівських колективів страшним ударом і справжньою трагедією для більшості викладачів і студентів. До формування контингентів студентів застосовано не менш радикальний метод – "пролетаризацію", що неминуче призвело до зіткнення різних світоглядів, різних "життєвих світів" у просторі вищих навчальних закладів" [2, с. 128].

Для підвищення рівня підготовки аспірантів організовувалися спеціальні курси. Викладачів суспільних наук готували комвузи. Проте кваліфікація вузівських кадрів була недостатньою. У 1934 р. Раднарком СРСР з метою заохочення до наукової роботи й підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних кадрів встановив вчені ступені кандидата та доктора наук, вчені звання асистента, професора. Спеціальною постановою затверджено механізм одержання ступенів і наукових звань. Значний імпульс розвитку вищої школи надала постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) "Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою" (21 червня 1934 р.). У ній визначалися правила прийняття, встановлювалися єдиний регламент навчального процесу, форми роботи викладача зі студентами та оцінка знань останніх. Раднарком СРСР і ЦК ВКП(б) пропонували Всесоюзному комітету у справах вищої школи РНК СРСР розробити положення про державні екзаменаційні комісії, виробничу практику, ввести єдиний студентський квиток і єдину залікову книжку (матрикул), встановити єдиний тип диплома I та II ступеня випускників вузів [20, с. 30].

Особливе значення мали питання керівництва вищою школою. Зокрема, було наголошено, що народні комісари несуть особисту відповідальність за стан і роботу вищих навчальних закладів, які належать до їхньої системи. З метою посилення керівництва вищою школою в структурі наркоматів організовано управління навчальними закладами. У складі Наркомвнуторгу СРСР з 1934 р. існувало управління з підготовки кадрів. У 1937 р. усі виші, які були у віданні галу-

зевих наркоматів, підпорядковано Всесоюзному комітету у справах вищої школи при Раднаркомі СРСР, зокрема й інститути Наркомторгу. Це і є свідченням централізації управління процесом формування нової генерації інтелігенції.

Особливістю вищої торговельної освіти України було те, що частина навчальних закладів мала союзне підпорядкування, тож їхні випускники розподілялись у торговельні установи та організації інших республік Радянського Союзу. У січні 1938 р. українські вищі торговельні курси перейменовано на Українську академію радянської торгівлі у м. Києві. Цей навчальний заклад готував висококваліфіковані кадри для галузі – економістів-організаторів радянської торгівлі та економістів-організаторів громадського харчування. Студентами могли стати працівники торговельної системи зі стажем керівної роботи не менш як 3–5 років, стажановці торгівлі за рекомендаціями обласних комітетів КП(б)У або Наркомвнудторгу УРСР. Для осіб без 7-класної освіти були організовані підготовчі курси. У 1938 р. на базі факультетів особливого призначення створено інститути керівних працівників. Вони мали факультети організаторів радянської торгівлі, організаторів громадського харчування та особливого призначення. Навчання здійснювалося за індивідуальним графіком без відриву від виробництва. В інституті мали навчатися народні комісари торгівлі республіки, їхні заступники, начальники управлінь, директори контор, господарських організацій та інші керівники торговельних органів.

Висновки. Система торговельно-економічної освіти у 1920–1930-х рр. чітко ставила за мету пролетаризацію освіти та залучення народних мас до популяризації комерційних закладів методом очищення "старих буржуазних елементів" і народження нової пролетарської комерційної інтелігенції. З наведених архівних документів можна зробити висновки, що відсутність кваліфікованих професійних кадрів часто призводила до зміни навчальних планів, поступок при складанні вступних іспитів, що негативно вплинуло на якість торговельно-економічної освіти.

До комерційних технікумів, інститутів, шкіл часто залучалися робітничо-селянські елементи, які не демонстрували гарних результатів навчання та бажання вчитися. Лише методами примусу та агітацією вступати до комерційних вузів державі вдалося розв'язати цю проблему на початку 1930-х років. Проте питання з викладання фахових дисциплін у комерційних вузах залишалися відкритими, оскільки не було професіоналів-лекторів у цій справі, а залучати стару, так звану буржуазну інтелігенцію влада не хотіла і наклала на це заборону. Були організовані спеціальні кооперативні курси при ВУКС для виконання цього завдання, що лише частково ліквідували недоліки в роботі комерційних навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пиріг О. А. Ринок і торгівля України (історичний аспект). Київ, 1996. 199 с.
2. Мазаракі А. А., Пиріг О. А., Скирда Т. І. та ін. Історія Київського національного торговельно-економічного університету. Київ: Книга, 2006. 256 с.

3. Лаврик-Слісенко Л. Культурно-просвітницька діяльність кооперативного руху. Кременчук, 2012. 225 с.
4. Скубій І. Універмаг як простір міського споживання в 1920–1930-ті роки в радянській Україні. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 2 (4). С. 162-175.
5. Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с.
6. Комарніцький О. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.: монографія; наук. ред. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друкарня "Рута", 2017. 984 с.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1508.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1490.
9. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 803.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 8, спр. 134.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 768.
12. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 562.
13. Рябченко О. Л. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с.
14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 4637.
15. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1492.
16. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 561.
17. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1491.
18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 8797.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. XXXVIII, спр. 115.
20. Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР. 1934. № 3.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2019.

Lytvyn N. Training of commercial professionals in Ukraine in the 1920s and 1930s

Background. The new vision of the development of the socialist economy required the state to create a coherent system of trade and economic education that would meet national interests and global development trends. The creation of commercial schools, institutes, schools, courses in the 1920s and 1930s required a great deal of effort and appropriate funding, as well as the recruitment of professional staff who would work without fail in the style of the wishes of the party.

An analysis of recent research and publications has shown that despite the presence of some scientific achievements, the important scientific and practical problem of trade and economic education in the 1920s and 1930s and the lives of students in a planned economy remain unresolved.

The aim of the article is to systematize existing data on the social and national composition of students of commercial institutes, technical schools, schools in the 1920s and 1930s, and to analyze the "problem of personnel" of commercial establishments of Soviet Ukraine.

Materials and methods. In the course of the study the methods of comparison, tabular, economic and statistical methods were used.

Results. The situation in Ukraine with trade and economic education in the 1920-1930's was investigated, namely the problem of the absence of trade and economic profile personnel in the field of economic planning in the 1930s was disclosed, the work of commercial institutes was considered, basic statistics on the entrants of commercial schools and institutes were given, also the main social and national composition of students of commercial establishments was shown. The attention is paid to the

insufficiency of specialists of the commercial profile and the difficult financial situation of the students of those times. The author emphasizes the role of trade and economic education in the birth of a new commercial and proletarian intelligentsia.

Conclusion. In contrast to the existing publications, scientific hypotheses regarding the system of trade and economic education in 1920–1930 were formulated for the first time, and the proletarianization of higher education and the involvement of the masses to the popularization of commercial institutions by the method of purification of the "old bourgeois elements" and the birth of new proletarian commercial intelligentsia were clearly demonstrated. From the above archival documents we can conclude that the lack of qualified professional staff often led to changes in curricula, concessions in the entrance exams, which negatively affected the quality of trade and economic education.

Keywords: trade, trade and economic education, commercial institutes.

REFERENCES

1. Pyrig, O. A. (1996). *Rynok i torgivlja Ukrai'ny (istorychnyj aspekt) [Market and trade of Ukraine (historical aspect)]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Mazaraki, A. A., Pyrig, O. A., Skyrda, T. I. et al. (2006). *Istoriya Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu [The history of Kyiv National University of Trade and Economics]*. Kyiv: Knyga [in Ukrainian].
3. Lavryk-Slisenko, L. (2012). *Kul'turno-prosvitnyc'ka dijial'nist' kooperatyvnogo ruhu [Cultural and educational activities of the cooperative movement]*. Kremenchuk [in Ukrainian].
4. Skubij, I. (2017). Univermag jak prostir mis'kogo spozhyvannja v 1920–1930-ti roky v radjans'kij Ukrai'ni [Department store as a space for urban consumption in the 1920s and 1930s in Soviet Ukraine]. *Misto: istorija, kul'tura, suspil'stvo – City: history, culture, society*, 2 (4), 162-175 [in Ukrainian].
5. Rjabchenko, O. (2012). *Studenty radjans'koi' Ukrai'ny 1920–1930-h rokiv: praktyky povsjakdennosti ta konflikty identyfikacii' [Students in Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s: practices of the day and conflicts of identification]*. Harkiv: HNAMEG [in Ukrainian].
6. Komarnic'kyj, O. (2017). *Studenty-pedagogy u modernizacii' vyshhoi' osvity radjans'koi' Ukrai'ny u 1920–1930-h rr. [Student teachers in the modernization of higher education in Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s.]*. Zaval'njuk, O. M. (Ed.). Kam'janec'-Podil's'kyj: TOV "Drukarnja "Ruta" [in Ukrainian].
7. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 2, spr. 1508 [in Ukrainian].
8. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 2, spr. 1490 [in Ukrainian].
9. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], 166, op. 3, spr. 803 [in Ukrainian].
10. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 8, spr. 134 [in Ukrainian].
11. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 3, spr. 768 [in Ukrainian].
12. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 5, spr. 562 [in Ukrainian].
13. Rjabchenko, O. L. (2012). *Studenty radjans'koi' Ukrai'ny 1920–1930-h rokiv: praktyky povsjakdennosti ta konflikty identyfikacii' [Students in Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s: practices of the day and conflicts of identification]*. Harkiv: HNAMEG [in Ukrainian].
14. CDAGO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 1, op. 20, spr. 4637 [in Ukrainian].
15. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 2, spr. 1492 [in Ukrainian].
16. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 5, spr. 561 [in Ukrainian].
17. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 2, spr. 1491 [in Ukrainian].
18. CDAVO Ukrai'ny [CSASA of Ukraine], f. 166, op. 6, spr. 8797 [in Ukrainian].
19. Instytut rukopysu Nacional'noi' biblioteky Ukrai'ny imeni V. I. Vernads'kogo [Institute of manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine], f. XXXVIII, spr. 115 [in Ukrainian].
20. *Sobranie zakonov i rasporjazhenij Raboche-krest'janskogo pravitel'stva SSSR [The collection of laws and orders of the Workers' and Peasants' Government of the USSR]*. (1934). N 3 [in Russian].